

خیر و شر

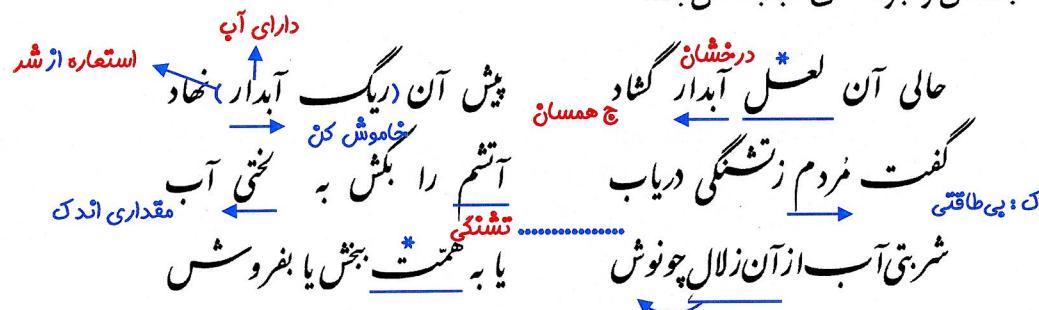
دو رفیق بودند به نام «خیر» و «شر». روزی آهنگ سفر کردند. هر یک توشه راه و مشکی پر آب با خود برداشتند و رفتند تا به بیابانی رسیدند که از گرما چون تنوری تافته^{*} بود و آهن در آن از تابش خورشید نرم می‌شد. خیر که بی خبر از این بیابان سوزان، آب‌های خود را تاقطره آخر، آشامیده بود، تشنه ماند؛ اما چون از بدداتی رفیق خود خبر داشت، دم نمی‌زد، تا جایی که از تشنگی بی تاب شد و دیده اش تار گشت.

سغنه نمی‌گفت سرانجام دو لعل گران بهایی را که با خود داشت، در برابر جرعه‌ای آب به شر واگذاشت. شربه سبب خُبُث طینت^{*} آن را نپذیرفت و گفت: از تو فریب نخواهم خورد. اکون که تشنه‌ای، لعل می‌بخشی و چون به شهر رسیدیم، آن را باز می‌ستانی. چیزی به من ببخش که هرگز نتوانی آن را پس بگیری.

خیر پرسید: منظورت چیست؟

گفت: چشم‌هایت را به من بفروش.

خیر گفت: از خدا شرم نداری که چنین چیزی از من می‌خواهی؟ بیا و لعل‌هارا بستان و جرعه‌ای آب به من بده.

هر چه خیر التماس کرد، سود بخشید و چون از تشنگی جانش به لب رسید،
تسليیم گشت:

شر تی آب سوی تشه بیار استعارة از عطش و آتشم را بکش به آبی خوش	گفت بر خیز تبغ و دشنه بیار دیده آتشین من بکش
پیش آن خاک تشه رفت چو باو استعارة از چشم	شر که آن دید، دشنه بازگشاد در اینجا: پرکشید
نامدش کشن چهاغ در بین قصد و اندیشه	در چهاغ دو چشم او زد تبغ
آب ناداده کرد هست راه شمارت	چشم تشه چو کرده بود تباہ
مرد بی دیده را نخه گذاشت	جامده و رخت و گوهرش برداشت

چوپان توانگری که گوسفندان بسیار داشت، با خانواده خود از بیابان‌ها می‌گذشت.

و هر جا آب و گیاهی می‌دید، دو هفته‌ای می‌ماند و پس از آن گله را برای چرا به جای

دیگر می‌برد. از قضا آن روزها گذارش به آن بیابان افتاد. دختر چوپان به جستجوی

آب روان شد و به چشم‌های دور از راه برخورد. کوزه‌ای از آب پر کرد و همین که

خواست به خانه بازگردد، از دور ناله‌ای شنید. بر اثر ناله رفت. ناگهان جوانی را دید

نابینا که بر خاک افتاده است مقدمه ماضی نقلي و از درد و تشنگی می‌تالد و خدارامی خواند. پیش رفت

واز آن آب خنک چندان به او داد تا جان گرفت و چشم‌های کنده‌وار که هنوز گرم

بود، بر جای خود گذاشت و آن را محکم بست. پس از آن جوان را با خود به خانه برد

و غذا و جای مناسبی برایش آماده کرد.

شبانگاه که چوپان به خانه باز آمد، جوانی مجروح و بی‌هوش را در بستر یافت و

چون دانست که دیدگانش از نابینایی بسته است، به دختر گفت: درخت کهنی در این

حوالی است که دارای دو شاخه بلند است. برگ یکی از شاخه‌ها برای درمان چشم

نابیناست و برگ شاخه دیگر موجب شفای ضرعیان*. دختر از پدر کمک خواست تا

چشم جوان را درمان کند. پدر بی‌درنگ مشتی برگ به خانه آورد و به دختر سپرد.

دختر آنها را کوبید و فشرد و آبش را در چشم بیمار چکاند. جوان ساعتی از درد بی تاب شد و پس از آن به خواب رفت.

پنج روز چشم خیر بسته ماند و او بی حرکت در بستر آرمید. چون روز پنجم آن را گشودند:

چشم از دست رفت، گشت ذرت (شد بعینه چنان که بود نخست) شد مثل روز اول

خیر همین که بینایی خود را باز یافت، به سجده افتاد و خدا را شکر گفت و از دختر و پدر مهریان او نیز سپاسگزاری کرد. اهل خانه هم شاد گشتند. پس از آن خیر هر روز با چوپان به صحرامی رفت و در گله داری به او کمک می کرد و بر اثر خدمت و درستکاری هر روز نزد پدر و دختر عزیزتر می شد.

چون مذکور گذشت، خیر به دختر علاقه مند شد؛ زیرا که وی جان خود را به دست او باز یافته بود و پیوسته نیز از لطف و محبت او برخوردار می شد، اما با خود می اندیشید که این چوپان توانگر با این همه مال و منال هرگز دختر خود را به ~~غصه~~^{*} چون او نخواهد داد و چگونه می تواند، بی هیچ اندوخته و مال، دختری را بدین جمال و کمال به دست بیاورد. سرانجام عزم سفر کرد تا بیش از این دل به دختر نبندد.

شبانگاه قصد سفر را با چوپان در میان گذاشت و گفت: نور چشم از توست و دل و جان بازیافته تو. از خوان تو بسی خوردم و از غریب نوازی تو بسی

۱۶۲ - کدام دو بیت با یکدیگر تناسب معنایی دارند؟

مرگ را سر همه فرو کردند
که مرگ است چون شیر و ما آهوان
چه نیکوتر از مرگ در کارزار
سر انجام خاک است ازو جایگاه
الف - ۴) الف - ۵)

- الف) مهتران جهان همه مردند
- ب) همه مرگ راییم پیرو جوان
- ج) وگر کشت خواهد همی روزگار
- د) سرت گر بساید برا بر سیاه
- ۱) ب - ج ۲) ب - د

آسودم، از من چنان که باید سپاسگزاری بر نمی‌آید، مگر آنکه خدا حق تورا ادا کند. گرچه از دوری تو رنجور و غمگین خواهم شد؛ اما دیرگاهی است که از ولایت خویش دور افتاده‌ام؛ اجازه می‌خواهم که فردا بامداد به سوی خانه خود عزیمت کنم. چوپان از این خبر سخت اندوهگین شد و گفت: ای جوان، کجا می‌روی؟ می‌ترسم که باز گرفتار رفیقی چون شربشوی؛ همین جادرنازو نعمت بمان.

فعل استنادی

نیست و بیار هست چیز مرا
 فعل استنادی
هستی از جان عنزیزتر بِ ما
 در اینجا: انتخاب
اختیارت کنم بِ دامادی
 دهست تا ز مایه گردی پر
 دارایی

جز یکه دختر عزیز، مرا
 گر نخی دل بِ ما و دخترم
 بر چنین دختری بِ آزادی
 و آنچه دارم ز گو سند و شتر

خیر که این خبر را شنید، شادمان شد و از سفر چشم پوشید. فردای آن روز جشنی برپا کردند و چوپان دختر خود را به خیر داد. خیر پس از رنج بسیار به خوشبختی و کامیابی رسید.

پس از چندی چوپان با خانواده خود از آن جایگاه کوچ کرد. خیر پیش از حرکت به سوی درختی که شفابخش چشم‌های او بود، رفت و دو انبان^{*} از برگ‌های آن -یکی برای علاج صرعیان و دیگری برای درمان نایینایان -پر کرد و با خود برداشت و همگی به راه افتادند.

خانواده چوپان راه درازی را پیمود تا به شهر رسید. از قضا دختر پادشاه آن شهر به بیماری صرع مبتلا بود و هیچ پزشکی از عهدۀ درمان او بر نمی‌آمد. پادشاه شرط کرده بود که دختر خود را به آن کس بدهد که دردش را علاج کند و سر آن کس را که جمال دختر را ببیند و چاره دردش نکند، از تن جدا کند. هزاران کس از آشنا و بیگانه در آرزوی مقام و شوکت، سر خویش به باد دادند.

خیر باشندن این خبر کسی را نزد شاه فرستاد و گفت که علاج دختر در دست

اوست و بی‌آنکه طمعی داشته باشد، برای رضای خدا در این راه می‌کوشد. شاه با میل پذیرفت و گفت: «عاقبت خیر باد چون نامت!». سپس او را با یکی از نزدیکان به سرای دختر فرستاد.

خیر، دختر را دید که بسیار آشفته و بی‌آرام است. نه شب خواب و نه روز آرام دارد. بی‌درنگ مقداری از آن برگ‌هارا که همراه داشت، سایید و با آن شربتی ساخت و به دختر خوراند؛ همین که دختر آن شربت را خورد، از آشفتگی بیرون آمد و به خواب خوشی فرو رفت. پس از سه روز بیدار شد و غذا طلبید. شاه که این مژده را شنید، بی‌درنگ نزد دختر رفت و از دیدن او، که آرامش یافته و با میل غذا خورده بود، بسیار شاد شد. پس به دنبال خیر فرستاد و به او خلعت و زر و گوهر فراوان بخشید.

از قضا وزیر شاه نیز دختری زیبا داشت که بیماری آبله دیدگانش را تابه ساخته بود. از خیر خواست که چشم دخترش را درمان کند. خیر با داروی شفابخش خود چشم آن دختر زیبا را بینا کرد. پس از آن خیر از نزدیکان شاه شد و هر روز بر جاهش افزوده می‌گشت تا آنکه پس از مرگ شاه بر تخت شاهی نشست. اتفاقاً روزی با همراهان برای گردش به باغی می‌رفت. در راه شر را دید، او را شناخت و فرمان داد که در حال فراغت* او را به نزدش ببرند. چوپان که از مالزمان* او بود، شمشیر به دست، شر را نزد شاه برد.

شاه گفت: تو آن نیستی که چشم آن تشنه را برای جرمه‌ای آب بیرون آوردی و گوهرش ربودی و آب نداده با جگر سوخته در بیابان تنها یش گذاردی؟ اکنون بدان که:

جناس نامه مسان
<u>منم آن تشه گهر برد</u> <u>تو مرا کشی و خدای نکشت</u>
<u>(بخت من زنده، بخت تو مرده)</u>
<u>مُقْبَلٌ آن کُرْحَدَى يَرِدْ پُشت</u> <u>ک؛ به خدا تکیه کند</u> <u>بدپخت</u>

(از مقام)

اینکم تاج و تخت شاهی داد

نقش: متمم

دو لتم چون خدا پناهی داد

نقش: متمم

شر چون در او نگریست، وی را شناخت و خود را به زمین انداخت و:

در بد من نبین که خود کردم

از که پدر گفت: «زنان اگر چند کردم
امان پده»

نام من شر است و نام تو خیر؛ پس من اگر مناسب نام خود نیکی کن. خیر او را بخشدید و آزاد کرد، اماً چوپان که داستان خبث طینت او را از دهان خیر شنیده بود و می دانست که وجود او پیوسته موجب رنج دیگران خواهد شد، با شمشیر سرش را از تن جدا کرد.

از کوزه همان پرون تداود که در اوست

تو شهی جز شرت نیاید پیش»

[گفت: «اگر خیر است خیر اندیش

تعییه کرده در میان کمر

در نش بجست و یافت آن دو گهر

گفت گوهر به گوهر آمد باز

آمد آورد پیش خیز فراز

سنگ قیمتی (معنای واقعی) جناس همسان استعاره از خیر
بازنویسی هفت پیکر نظامی

داستان های دل انگیز ادب فارسی، زهرا کیا (خانلری)

۱۶۳- کاربرد دو کلمه «را» در کدام بیت دقیقاً مانند بیت زیر است؟

تا بیابد نطق مرغ خویش را

«هدیه ها می داد هر درویش را

بشارت خداوند شیراز را
که در دست دشمن گذارد تو را
که خشنود کن مرد درمنده را
خبر کن حریص جهانگرد را

- ۱) چه گفتم چو حل کردم این راز را
- ۲) محال است چون دیوست دارد تو را
- ۳) بفرمود صاحب نظر بنده را
- ۴) قناعت توانگر کند مرد را

۱۶۴- مفهوم آیه شریفه «تَعِزَّمَنَ تَشَاءُ وَ تَدْلُّ مَنْ تَشَاءُ» با همه ابیات، تناسب مفهومی دارد؛ به جز:

نه آرام و خواب و نه جای نهفت
یکی را ز مه اندر آرد به چاه
یکی را به خاک افکند مستمند
دگر زو شود خوار و زار و نژند

- ۱) یکی را بر هنره سر و پا و سفت
- ۲) یکی را ز چاهی رساند به ماه
- ۳) یکی را بر آرد به چرخ بلند
- ۴) یکی را بر آرد به ابر بلند

کارگاه متن پژوهی

قلمرو زبانی

۱ در ابیات زیر، واژه‌های «آبدار» و «همت» را از نظر معنایی بررسی کنید.

- حالی آن لعل آبدار گشاد
- پیش آن ریگ آبدار نهاد
- شربتی آب از آن زلال چونوش
- یا به همت ببخش یا بفروش
- آب نداده کرد همت راه
- چشم تشنه چو کرده بود تباہ

۲ متضاد واژه‌های زیر را از متن درس بیابید.

پاکی (.....) بدخت (.....) غنی (.....)

۳ کلمه «گذاشتن» در معنای حقیقی «قرار دادن» کاربرد دارد و مجازاً به معنای «وضع کردن و تأسیس کردن» است؛ اما «گزاردن» به معنای «به جا آوردن، ادا کردن و اجرا کردن» است.

جمله‌های زیر را بر پایه این توضیح، اصلاح کنید.

■ بنیانگذار مؤسسه، اعضای شورای سیاست‌گذاری را معرفی کرد.

■ دانش‌آموزان زحمات خدمتگذار مدرسه را ارج می‌نهند و از او سپاسگزاری می‌کنند.

■ نامه‌ای امام علی (ع)، در بردارنده پیام‌های اصلی یک حکومت عادلانه برای همه کارگذاران است.

۴ با توجه به عبارت زیر، به پرسش‌ها پاسخ دهید.

ناگهان، جوانی را دیدنابینا که بر خاک افتاده است و از درد و تشنجی می‌نالد و خدارا می‌خواند.

الف) نقش دستوری واژه‌های مشخص شده را بنویسید.

ب) زمان و نوع هر یک از فعل‌ها را معین کنید.

قلمرو ادبی

۱ ابیات درس در چه قالبی سروده شده است؟ دلیل خود را بنویسید.

۲ بیت زیر را از نظر آرایه‌های ادبی بررسی کنید.

منم آن تشنه گهر برد بخت من زنده، بخت تو مرد

۳ در ایات زیر، استعاره‌ها را بیابید و مقصود از آنها را بنویسید.

الف) دیده آتشین من برکش

ب) در چراغ دو چشم او زد تیغ

و آتشم را بکش به آبی خوش

نامدش کشن چراغ دریغ

قلمرو فکری

۱ چرا «شر» از «خیر» چشم‌هایش را طلب کرد؟

۲ در بیت «آمد آورد پیش خیر فراز گفت گوهر به گوهر آمد باز»، مقصود از گوهر اول

و دوم چیست؟

۳ کدام قسمت درس، مصدق مناسبی برای مفهوم آیه شریفه «تُعَزِّزْ مَنْ تَشَاءْ وَ تُذَلِّلْ مَنْ تَشَاءْ» (سوره آل عمران، آیه ۲۶) است؟

۴ هر یک از مثال‌های زیر، با کدام بخش از متن درس مناسب است دارند؟

■ از ماست که بر ماست.

■ از کوزه همان برون تراود که در اوست.

۵ داستان خیر و شر را با ماجراهی حضرت یوسف (ع) مقایسه کنید.

۶

۱۶۵- از درس «سفر به بصره» کدام نتیجه حاصل می‌شود؟

بگذر ز عهد سست و سخنهای سخت خویش
که چرخ زود کند سخت، کار آسان را
که این عجزوز عروس هزار داماد است
که در طبیعت زنبور نوش باشد و نیش

۱) خواهی که سخت و سست جهان بر تو بگذرد

۲) بترس سخت، ز سختی چو کار، آسان شد

۳) مجو درستی عهد از جهان سست نهاد

۴) کنون به سختی و آسانی اش باید ساخت

دزدان

روان خوانی طرّاران

چنین گویند که مردی به بغداد آمد و بر درازگوش نشسته بود و بُزی را رشته در گردن کرده و جل‌جل در گردن او محکم بسته، از پس وی می‌دوید. سه طرّار نشسته بودند. یکی گفت: من بروم و آن بزر را از مرد بدزدم. دیگری گفت: این سهل است، من خرا را بیاورم. پس آن یکی بر عقب مرد روان شد. دیگری گفت: این سهل است، من جامه‌های او را بیاورم. پس یکی بر عقب او روان شد. چنان که وضع خالی یافت، جلاجل از گردن بز باز کرد و بر دنبال خربست. خر دنب را می‌جنبانید و آواز جلاجل به گوش مرد می‌رسید، و گمان می‌برد که بز، برقرار است.

۱۶۶- عبارت «درخت هر چه بارش بیشتر شود، سرش فروتر می‌آید» با کدام بیت قرابت مفهومی دارد؟

- (۱) درخت تو گر بار داشت بگیرد
- (۲) درختی که دارد فزون‌تر بر اوی
- (۳) به دشمن برت مهریانی مباد

۱۶۷- مفهوم جمله زیر در کدام گزینه آمده است؟

- به حضرت عیسی (ع) گفت: ای روح‌الله! چرا هر چند او قهر می‌کند تو لطف می‌فرمایی؟
- (۱) توان کرد با ناکسان بذرگی / ولیکن ز مردم نیاید سگی
 - (۲) عجب ناید از سیرت بخردان / که نیکی کنند از کرم با بدان
 - (۳) ز دیدنت نتوانم که دیده بردوزم / اگر معاینه بینم که تیر آید
 - (۴) ستم که بر دل من کرده‌ای، عجب دارم / که گر به یاد تو آرم شمار دانی کرد

۱۶۸- کدام گروه از کلمات همگی درست معنی شده است؟

الف) محسن (موی صورت)، مشیت (زندگی)، جنود (سپاهیان)

ب) رستخیز (بعث)، خانقه (محلی که درویشان و مرشدان در آن گرد می‌آیند)، تکلف (خودنمایی)

ج) نسیان (فراموشی)، معرف (شناساننده)، مکاری (حیله‌گر)

د) وقاحت (بی‌حیایی)، توش (توانایی تحمل سنگینی)، خور (زمین پست)

۱) الف، د ۲) ب، د ۳) الف، ج

۱۲۹) ب، ج

عجیب

آن دیگر بر سر کوچه تنگ، استاده بود. چون آن مرد برسید، گفت: طرفه مردمان اند مردمان
این دیار، جلاجل بر گردن خربندند و او بر دنب خربسته است.

آن مرد در نگریست، بز راندید. فریاد کرد که بز را که دید؟

طرّار دیگر گفت: من مردی را دیدم که بزی داشت و در این کوچه فروشد.

آن مرد گفت: ای خواجه، لطف کن و این خر را نگاه دار تا من بز را بطلبم.

(طرّار گفت: بر خود مُنْت دارم، و من مؤذن این مسجدم و زود باز آمی.) ← **رواگاری**

آن مرد به طرف کوی فرو رفت. طرّار خر را برد. آن طرّار دیگر بیامد که گفته بود که: «من جامه او را بیارم». از اتفاق، بر سر راه، چاهی بود. طرّار بر سر آن چاه بنشست؛ چنان که آن مرد برسید و طلب خر و بز می کرد. طرّار فریاد برآورد و اضطراب می نمود.

آن مرد او را گفت: ای خواجه، تو را چه رسیده است؟! خر و بز من برده‌اند و تو فریاد می کنی؟!

طرّار، گفت: صندوقچه ای پُر زراز دست من در این چاه افتاد و من در این چاه نمی توانم شد.

ده دینار تورا دهم، اگر تو این صندوقچه من از اینجا برآوری.

پس آن مرد، **جامه و دستار بر کشید** و بدان چاه فرو شد.

طرّار، جامه و دستار برگرفت و برد.

پس آن مرد در چاه فریاد می کرد که در این چاه هیچ نیست و هیچ کس جواب نداد. آن مرد را ملال گرفت. چون به بالا آمد، جامه و طرّار باز ندید. چوبی برگرفت و بر هم می زد.

مردمان گفتند: چرا چنین می کنی؟ مگر دیوانه شدی؟!

گفت: نه، پاس خود می دارم که مبادا مرا نیز بدزند.

لطایف الطوایف، فخر الدین علی صفائ

مراقب خودم هستم

درک و دریافت

۱ به نظر شما، چرا شخصیت اصلی قصه، به چنین سرنوشتی دچار شد؟

۲ درباره لحن و بیان داستان توضیح دهید.

۱۶۹- همه ابیات با یکدیگر تناسب مفهومی دارند، به جز

هر آینه نشود غیر آنچه یزدان خواست
قصیر گذشته را قضا کن
قضای بد چو باید حذر چه سود کند؟
گفتا چه توان کرد که تقدیر چنین بود

- ۱) اگر به دندان ذره کنی هزاران کوه
- ۲) ای دوست ره جفاره اها کن
- ۳) اگر حذر کنم از عشق تو و گر نکنم
- ۴) گفتم که خطا کردی و تدبیر نه این بود

ادبیات داستانی

تحلیل فصل و گونه شنا

در دو درس این فصل، متن‌هایی خواندیم که به شیوه داستانی، موضوع‌ها و مفاهیمی را بیان کرده‌اند. به این گونه آثار که با بهره‌گیری از عنصر روایت، شخصیت، لحن، زمان، مکان و زوایه دید و ... پدید می‌آیند؛ «ادبیات داستانی» گفته می‌شود.

ادبیات داستانی، همه آثار روایی را در بر می‌گیرد، یعنی هر اثر روایتی خلاقانه، در قلمرو ادبیات داستانی، جای می‌گیرد. ادبیات داستانی شامل قضه، داستان، داستان کوتاه و رمان است.

داستان در حقیقت، ظرفی است که نویسنده به کمک آن، تفکرات، آرزوها و جهت‌گیری‌های فکری خویش و مفاهیم خاص را در آن می‌گنجاند؛ پس با خواندن هر متن داستانی، باید به درون مایه و محتوای آن بیندیشیم.

۱۷۰- مفهوم کلی کدام بیت متفاوت با سایر ابیات است؟

گرم عاقبت خیر باشد چه غم
سیل دائم بر سر خود خانه ویران می‌کند
پای دیوار ملک خویش بکند
بماند بر او لعنت پایدار

- ۱) اگر بی‌نیایی برم یا ستم
- ۲) می‌شود اول ستمگر کشته بیداد خویش
- ۳) پادشاهی که طرح ظلم افکند
- ۴) نماند ستمکار بدد روزگار

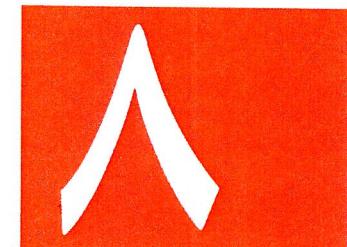
این یکی خالی و آن پر از شکر» با کدام بیت تناسب مفهومی دارد؟

عشق بازی دگر و نفس پرستی دگر است
مردم و مرغ و مور گرد آیند
نی جهان را پر نکردنی از شکر
در باغ لاله روید و در شوره زار، خس

۱۷۱- بیت «هر دو نی خوردند از یک آبخور

- ۱) هر کسی را نتوان گفت که صاحب نظر است
- ۲) هر کجا چشمهای بود شیرین
- ۳) گرنبودی ناله نی را اثر
- ۴) باران که در لطافت طبعش خلاف نیست

ادبیات جهان

درس هفدهم: سپیده دم

کارگاه متن پژوهی

گنج حکمت: مزار شاعر

درس هجدهم: عظمت نگاه

کارگاه متن پژوهی

روان خوانی: بینوایان

۱۷۲- کدام بیت با داستان «خیر و شر» تناسب معنایی دارد؟

نیست خیری در این جهان که منم
بد می کنی و نیک طمع می داری
به که بد باشی و نیکت بینند
که ناید به فرجام از او جز گزند

- ۱) شدهام سیر از این جهان زیرا
- ۲) نیکی نبود سزای بدکرداری
- ۳) نیک باشی و بدت گوید خلق
- ۴) اگر بخردی بر جهان دل مبند